

ISSN 2310-371X

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Наукові записки

Серія
педагогічні та історичні науки

Випуск СХІХ

(119)

Київ
Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова
2014

КОЗИРСЬКА А. Репресії проти католиків Барського римсько-католицького приходу (1937–1938 рр.)

Досліджено сталінські репресії проти Католицької церкви в УРСР на прикладі Барського приходу св. Анни у Вінницькій області в 1937–1938 рр. Визначені цілі, форми та засоби антирелігійної сталінської політики. Простежено долі католиків приходу св. Анни, репресованих "за польською лінією".

Ключові слова: сталінські репресії 1937–1938 рр. у Вінницькій області, положення Римсько-католицької церкви в УРСР, репресії проти поляків, "польська операція".

KOZIRSKAYA A. Repressions against the Catholic of Barsky Roman-Catholic parish (1937–1938).

Stalin's repressions against the Catholic Church in the USSR on the example of the Bar's parish of St. Anna in the Vinnitsa region in 1937–1938 were studied. It was defined the goals, forms and means of anti-Stalinist policy. The fate of the Catholic parish of St. Anna, which were repressed by "Polish line" was traced.

Keywords: Stalin repressions of 1937–1938 in the Vinnytsia region, the position of the Roman Catholic Church in the USSR, repressions against the polish, "Polish operation".

УДК 796:303.446.4 (477)

Тимошенко Ю. О.
Національний університет фізичного
виховання і спорту України

СПОРТИВНА ПРОБЛЕМАТИКА 1920–1940-Х РОКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті проаналізовано стан розробки проблеми історії спорту у спеціальній літературі. Із об'єктивних причин у радянській науці мейнстрімними були події, що відбувалися на російських теренах. Національні аспекти виступали головним чином у якості додаткового, але не завжди обов'язкового антуражу. Відтак, нині у спеціальній літературі відчувається брак фактичного матеріалу, що зображав би фізкультурне життя у підрадянській Україні. Наявні протиріччя у висвітленні взаємин держави і фізичної культури потребують фахового пояснення й інтерпретації.

Зауважено упосліджене ставлення до фізкультурної тематики зі сторони фахівців історичної науки, які лише розпочинають свої фахові дослідження у вказаній царині. Проведений аналіз вітчизняної та зарубіжної історіографії свідчить, що основний масив опрацьованої літератури – це або науково-популярні роботи, або підручники. Це дає підстави стверджувати: на сьогодні наявна сукупність знань щодо фізкультурно-спортивної сфери підрадянської України 20–40-х років потребує належного переосмислення, відповідного теоретико-методологічного обґрунтування в контексті історичної науки.

Ключові слова: історіографія, монографія, дисертація, фізичне виховання і спорт.

У науковому дискурсі постмодерна доба характеризується усуненням викривлень радянських пріоритетів пошукової роботи. Радянський Союз – це певна епоха, що закінчилася (як мінімум політично) в своєму історичному

розвитку. Тому цілком зрозумілим є дослідницький інтерес до неї, потреба переосмислити прожите, зробити висновки із трагічних помилок. Проблема полягає в тому, що широкоживаний до останнього часу історичний наратив із фізичної культури був, м'яко кажучи, мало українським. Із об'єктивних причин у радянській науці мейнстримними були події, що відбувалися на російських теренах. Національні аспекти виступали головним чином у якості додаткового, але не завжди обов'язкового антуражу. Відтак, нині у спеціальній літературі відчувається брак фактичного матеріалу, що зображав би фізкультурне життя у підрадянській Україні. Наявні протиріччя у висвітленні взаємин держави і фізичної культури потребують фахового пояснення й інтерпретації.

Мета дослідження – із позицій сучасної методології, рівня конкретно-історичних знань проаналізувати стан наукової розробки проблеми.

Об'єктом дослідження є фізична культура і спорт в УРСР, у 20-40-ві роки.

Предметом – історіографія фізкультурно-спортивної сфери України.

Методи дослідження. Робота ґрунтується на використанні історичного аналізу наукової літератури та джерел; системного та порівняльного аналізу.

Результати дослідження та їх обговорення. Спеціальних, а не загальних історичних робіт, в яких досліджувалася б державна політика в галузі фізичної культури та спорту в радянській Україні у 1920-1940-х роках нині не існує. Традиційно предметом історіографічного дослідження фізичної культури та спорту було виокремлення власне російських подій, тоді як ситуація в республіках зображувалась як додаткове, але не завжди потрібне, тло. Безпосередня постановка проблеми порушує радянську історіографічну традицію, яка так чи інакше впливає на сучасне історіописання. Крім того до кінця не здолані й старі методологічні підходи при її висвітленні.

Водночас, деякі аспекти означеної теми аналізувалися в узагальнених роботах із політичної й економічної історії країни, історії культури та мистецтва.

Окремий тематичний комплекс становлять роботи радянського часу, в яких фахівці з різних галузей знань давали своє бачення історії розвитку фізичної культури в УРСР, зокрема і міжвоєнного та повоєнного періодів. На жаль, недоступні нині роботи О. Буценка "V-річчя радянської фізкультури на Україні" (1928) і збірник "Десятиріччя радянської фізкультури на Україні" під редакцією професора В. Бляха і С. Привіса (1935), про зміст яких можемо довідатися лише з цитувань у дисертаціях і окремих студій, що побачили світ у різний час. Роботи викладачів Київського інституту фізкультури О. Чернової [1] та Ю. Теппера [2] становлять собою лапідарні

начерки основних подій у фізичній культурі України радянського часу, а тому не є спеціальними глибокими історичними дослідженнями, проте містять важливий фактологічний матеріал.

Схожий характер мають і монографії М. Бунчука [3] та В. Кулика [4] – свого часу голів Комітету по фізичній культурі та спорту при Раді Міністрів УРСР. У книзі першого детально висвітлюються діяльність радянської влади у сфері фізичної культури впродовж 1920-1970-х років, подається інформація про роботу добровільних спортивних товариств тощо. При цьому, автор не приділяє значної уваги історичним фактам, подаючи їх в описово-хронологічному порядку, зосередивши увагу на заходах із організації та функціонування фізкультурного руху, переважно у повоєнні роки. Натомість, Кулик більше уваги звертає на проблеми становлення фізичної культури та спорту в Україні у довоєнні роки. Основні його трактування відобразили усталену тодішню парадигму про триумфальну ходу радянської влади і протегованого нею фізкультурного руху, учасниками якого були мільйони людей. З об'єктивних причин фізична культура в Україні не виступає окремим предметом наукового аналізу жодного із названих авторів, а розглядається виключно крізь призму радянської фізкультури.

У період незалежності України науковцями, переважно у галузях педагогіки та фізичної культури, було здійснено часткове заповнення лакуни в дослідженнях історії фізичної культури в Україні. Зокрема, з'явилися підручники з історії фізичної культури Н. Пангелової, М. Солопчука, С. Філя [5] та ін. Однак, як показує їх аналіз, розкрити всі проблеми не завжди вдавалося. Зокрема, в праці Н. Пангелової огляд фізкультурного життя в УРСР міжвоєнного часу представлений двома підрозділами, один із яких присвячений 1917–1929 рр., а інший – 1930–1941 рр., загалом близько сорока сторінок. Проте, стосовно першого періоду авторка детально висвітлює діяльність більшовиків щодо організації Всеобуча, проведення I Всеросійського з'їзду працівників фізичної культури; поціновує діяльність В. Горіньєвського, М. Семашка, М. Подвійського та інших; аналізує партійні та профспілкові (використовуючи російську транскрипцію ВЦСПС, забуваючи, що в українській мові вона передається як ВЦРПС) постанови й т.і. Й хоча тема називається "Фізична культура і спорт в Україні за часів СРСР (1917–1929 рр.)" про ситуацію в Україні не написано жодного слова! На 19 сторінках тексту слово "Україна" безвідносно до контексту вжито двічі, "УРСР" і "Харків" – по разі, й одним реченням згадано про поїздку харківських футболістів до Німеччини у 1925 р. [6]

Така сама ситуація й у висвітленні теми, присвяченій 30-м рокам, де фізкультурний рух в УРСР, як предмет наукового пошуку, відсутній, навіть

на описовому рівні. Складається враження, що для вченої частини припинився і в методологічному аспекті між аналізованим підручником Н. Пангелової та монографією М. Бунчука (виданою в 1970 р.) різниці немає. Наслідком цього стало те, що фахівці-історики не приділяли належної уваги зазначеній проблематиці, залишаючи її на відкуп спеціалістам інших наукових напрямків.

У подібному ракурсі написана колективна праця на чолі з С. Філем. У ній автори дозволили собі досить "вільно" трактувати історичний контекст. Наприклад, дивним видається їхнє пояснення назви української дитячої організації скаутського типу "Пласт": "В українській мові назва "пласт" з'явилася від назви розвідників кубанського козацтва, що їх називали "пластунами" [7], а також неодноразове вживання назви "Малоросія" стосовно українських земель у складі Російської імперії. Обсяг відведений на висвітлення подій 1920–1930-х років значно менший, ніж у попередньої авторки, і так само мало українського контексту.

На краще вирізняється робота М. Солопчука, який відповідальніше підходить до опису подій міжвоєнної доби, зауважує існування різних течій у фізкультурному русі. Водночас, і в нього, як і в означених авторів відсутнє зображення історичного тла, на якому розгортається опис фізкультурних подій – все занадто гладко, і в цьому плані аналізовані підручники дуже нагадують радянські зразки.

Таким чином, необхідно зазначити: характер відображення у навчально-методичній літературі аспектів, пов'язаних із державною політикою радянської влади в галузі фізичної культури в Україні в 20–40-ті роки все ще потребує фахового комплексного дослідження.

Серед спеціалістів, які розробили окремі проблемні питання історії фізичної культури та спорту, необхідно виділити групу авторів, які зосередили увагу на становленні та розвитку фізкультурної сфери у Західній Україні. Зокрема, це І. Андрухів, О. Вацеба, О. Винничук, М. Герц, М. Гонжа, Я. Луцький, Б. Савчук, Б. Трофим'як, В. Федак та ін. Їх доробок має регіональну і часову (переважно кінець XIX ст. – початок Другої світової війни) спрямованість, вони несуть чіткий український контекст. Виходячи з цього, можна твердити про той факт, що проблематика історії фізичної культури і спорту в Західній Україні нині розроблена значно краще, ніж у підрадянській Україні зазначеного періоду. Втім, зважаючи на регіональну специфіку, напрацювання названих науковців мали лише дотичне значення для нашого дослідження.

Водночас, слід згадати монографію польського дослідника Станіслава Заборняка "Фізична культура українського народу на польських землях (1868–1939)" [8], бо в ній наведено великий фактологічний матеріал про діяльність українських фізкультурних і спортивних товариств, хоча майже

відсутня його аналітика. Крім того автор не зробив ґрунтовних висновків щодо окремих підрозділів своєї теми. Нажаль, всі дії польської влади проти українців пояснюються лише реакцією на "тероризм" українців. Їхні фізкультурні гуртки, на думку С. Заборняка, виникають як наслідкування польським, при цьому нічого не говорить про вплив на останніх чеських і німецьких товариств [9]. На проблему пацифікацій автор взагалі не звернув увагу, наприклад, описуючи діяльність львівського спортивного товариства "Зоря" він хронологічно доводить події до 1930 р., а далі зауважує, що з невідомих причин упродовж кількох років діяльність товариства згасає, і знову поновлюється у 1936 р. [10]. Вказана праця потребує уточнень і з методологічного плану: як у назві, так і в змісті її сучасний польський дослідник постійно використовує політетними "польські землі", "Східні Креси" стосовно українських етнічних земель, практично ігноруючи назву "Україна", зрідка вживаючи "Галичина". Таке не досить коректне використання термінів (м'яко кажучи) стосовно географічного поняття "Україна", ніде ним не пояснюється. Свідомо чи ні, проте автор підводить читача до усвідомлення того, що сучасний українсько-польський кордон, ніби то, не відповідає "історичній" традиції. В цьому контексті робота досить заангажована і залишає після прочитання негативне враження.

До іншого напрямку належать студії, що розкривають історію окремих видів спорту в Україні. Серед них можемо виділити доробок таких авторів, як М. Белих, З. Богачика, З. Синицького [11], Я. Димова [12], В. Драги, П. Кравцова [13], С. Єрмакова [14], Т. Кириченка, К. Пронтенка, В. Пронтенка [15], В. Миленського, Г. Белокопытова, З. Турчиной [16], Р. Сушко, А. Волошина [17] та інші. Загалом для них характерна позитивістська концепція у висвітленні історії фізичної культури, у формі накопичення фактологічного матеріалу, який, залежно від політичних обставин, можна трактувати як завгодно. Багато з них досить вільно поставилися до зображення історичних подій, логіки викладу матеріалу тощо. Наприклад, авторський колектив на чолі із Т. Кириченком у своїй розвідці, присвяченій становленню гирьового спорту на українських теренах, чомусь взагалі поминув виклад про 20–30-ті роки. Присвятивши 2/3 свого підручника опису тих чи інших циркових атлетів XIX – початку XX ст., вони відразу перейшли до опису подій 1946 р., коли "...російські важкоатлети <мабуть таки радянські. – Ю.Т.> вступили до міжнародної федерації важкої атлетики..." [18]. Для інших робіт характерно ґрунтовний опис подій у фізкультурно-спортивній сфері України, перемежований спортивною статистикою. Певне місце у них відведене й 20–40-м рокам, але без будь-якої акцентації на соціально-політичних питаннях. Можливо так воно і має бути для "спортивних видань", що акцентують увагу на тенденціях розвитку профільної сфери, але в такому разі ці студії

виглядають занадто аполітичними. При цьому проблема полягає навіть не в "політиці": впродовж 1930-х років не проводилися всесоюзні наукові конференції з проблем фізичної культури та спорту; скоротилася кількість спортивних журналів; були знищені сотні фахівців із так нечисленною когорти інтелектуалів цієї галузі, а також спортсмени. Все це негативно позначилося на розвиткові фізкультурно-спортивної сфери, про що, на мою думку, дослідники обов'язково мають зазначати. І коли для видань радянської доби "мовчання" з цього приводу цілком можна пояснити та зрозуміти, то для видань сучасних – таке "безпам'ятство" вважаю вкрай недоречним.

Окремо слід відзначити напрацювання Я. Димова, який крізь призму біографій яскравих спортсменів, описав українську боротьбу радянських часів. Він не вдавався до глибоких узагальнень, оскільки своїм завданням поставив опис "Людини", а саме повернення з небуття видатних постатей вітчизняних борців. У схожому методологічному ключі виконано й роботу М. Баки "Подвиг во имя Родины, во славу спорта" [19], в якій унаочнено життєвий шлях українських спортсменів, учасників Другої світової війни.

Фактично залишили поза увагою соціально-політичні питання й автори науково-популярних розвідок, присвячених генезі спорту в окремих регіонах України: Б. Іващенко, Т. Єгоренко, В. Скороменко, В. Спаяжук, А. Кудренко, Г. Сапожников, В. Студінський, І. Чуканов [20] та інші. Єдиним винятком у цьому ряду є робота Ю. Грота й М. Олійника [21], присвячена історії розвитку фізичної культури на Харківщині. Книга наповнена важливими фактами зі спортивного життя столиці УСРР та області. Автори, на відміну від інших, не залишили без уваги й проблем, які існували в спортивній галузі тих років, пов'язані з пошуком нових форм прояву "пролетарської фізичної культури" в 1920-х роках; впливом тоталітарної держави на спорт, репресіями й голодомором в Україні 1930-х років.

Необхідним елементом історіографічної бази є праці, присвячені історії спорту в СРСР, як то І. Барчукова, Б. Голощапова, Роберта Едельмана [22]. Сталінський період у них висвітлений по-різному. Російські фахівці, переважно, повторюють радянську схему історії спорту, яку умовно можна звести до тріади: "виробнича гімнастика – ГПО – підготовка і участь у Олімпійських іграх 1952 р.". Натомість, Р. Едельман поминув тодішній дискурс, що є природно для іноземця. Його інтерес привернули найпопулярніші в СРСР види спорту як то футбол, хокей і баскетбол. Це, мабуть, одна з не багатьох монографій на пострадянському просторі, в якій автор дослідив не лише фізкультурно-спортивну сферу як таку, але й її зв'язок із суспільно-політичними процесами в країні. Основне його джерело – це радянська преса, її аналіз у рамках західної культурної парадигми.

Загальною рисою більшості аналізованих вище книг є те, що всім їм притаманне позитивістське розуміння соціальних процесів, з переважанням фактів над аналітикою, які, в свою чергу, інтерпретувалися під відповідну соціалістичну парадигму. Марксистсько-ленінська методологія, якою пояснювались усі основні події політичної та культурної історії класовою боротьбою, на ґрунті спорту трансформувала питання класової боротьби в протистояння між пролетарськими та буржуазними спортсменами. На жаль, більшість сучасних досліджень історії фізичної культури та спорту і нині до кінця не позбулися марксистських методологічних канонів, лише не акцентуючи на проблемі "класовості".

Окреме місце у розробці питань історії спорту в Україні належить доробку львів'янки Оксани Вацеби. Вона тривалий час займалася вивченням спортивного руху в Західній Україні. У контексті нашого дослідження використано її працю "Український спорт: Показчик книжкових видань з фізичного виховання та спорту в Україні (1922–1941)" [23]. Вчена провела величезну пошукову роботу, зібравши докупи всю наявну інформацію про книжки з фізичного виховання та спорту, видані на українських теренах у міжвоєнні роки. Для зручності користування, всі вони впорядковані за роками де, своєю чергою, згруповані за мовою друку. Загалом хронологічний показник містить 740 назв! Такий масив видань дозволив О. Вацебі слушно підсумовувати, що в середині 30-х років в Україні нагромаджено достатню джерельну базу літератури з фізичного виховання та спорту, різноманітну за формою, змістом, типом та призначенням. Її книга – це така собі онтологія фізкультурної думки в Україні міжвоєнного часу, що стане в нагоді будь-якому досліднику даної проблематики.

Першою і чи не єдиною працею з історіографії розвитку фізичної культури на теренах СРСР є видана в 2010 р. монографія О. Суника "Очерки отечественной историографии истории физической культуры и спорта" [24], основою якої стала його докторська дисертація, захищена у 1988 р. У ній автор, переосмисливши минуле й відійшовши від радянських методологічних догм, розглядає різні аспекти радянської та новітньої історіографії історії фізичної культури та спорту. Ним критично показано, як висвітлювалися питання історії фізичної культури і спорту в російських джерелах другої половини XIX – початку XX ст.; висвітлено процес зародження радянської історії фізичної культури та спорту як науки; визначена проблематика її наукового пошуку. Певною мірою відображена діяльність тогочасних видатних істориків спорту. Незважаючи на той факт, що вчений тривалий час викладав у Львівському інституті фізичної культури, його монографія побудована, переважно, на російському матеріалі. Всі описані ним події обертаються, головним чином, навколо

Москви та Ленінграда. Прикметно, що навіть у тих нечисленних сюжетах, де висвітлюється розвиток спеціально організованої рухової активності в республіках СРСР, Україна та її дослідники згадуються зрідка. Це яскраво засвідчує стан справ у цій царині в Україні, а саме той факт, що історією фізичної культури та спорту в науковому ракурсі цікавилися мало.

Складовою частиною історіографічної бази є рукописи дисертацій, підготовлені в науці з фізичного виховання та спорту і педагогіці. Умовно їх поділили на дві групи: дисертації, написані в часи СРСР і після його розпаду. За радянського періоду були підготовлені лише понад десять праць [25] присвячених тим чи іншим аспектам історії фізичної культури та спорту на українських теренах. На думку більшості тодішніх ідеологів, радянський спорт не мав національного забарвлення, тому історичні розвідки з минулого фізичної культури та спорту не заохочувалися. Підтак, вітчизняна історична наука була штучно відірвана від реальної можливості вивчення історії спеціально організованої рухової активності в підрадянській Україні. Історично першою, захищеною в 1954 р., була дисертація колишнього голови Комітету у справах фізкультури і спорту при РНК УРСР М. Бунчука "Основные этапы развития физической культуры в колхозах УССР (в предвоенные годы)". Характерною ознакою цієї та інших робіт була їх тенденційність, заполітизованість, негативізм стосовно дореволюційного спортивного руху в Україні. Поряд із цим, у низці дисертацій (М. Ільїн, В. Бирюк, М. Бунчук, Ю. Теппер) зібраний важливий фактологічний матеріал, а роботи В. Старкова і О. Суника не втратили свого наукового значення і до нині.

Після здобуття Україною незалежності ситуація мало змінилася. Історики зосередили свою увагу на вивченні заборонених раніше тем, що пов'язані з історією національних визвольних змагань у різні історичні періоди. Історичне дослідження спортивного проблематики чекало свого часу, тоді як питання історії фізичної культури та спорту намагалися розкрити фахівці інших наукових галузей, як то фізичного виховання і педагогіки. Першою і єдиною на сьогодні кандидатською дисертацією з історії спорту в галузі історичних наук є робота А. Грідіна "Фізкультурно-спортивний рух у Донбасі (1943–1953 рр.)". У ній автор відобразив розвиток фізкультурно-спортивного руху в Донбасі в контексті соціальної історії. Він слушно зауважив, що "...аналіз джерел особового походження дає підстави зробити висновок, що у передвоєнні роки спортом у Донбасі займалися ентузіасти, переважна більшість молоді долучалась до спорту час від часу, що пояснювалось передусім важкими умовами праці на промислових підприємствах Донбасу" [26]. Водночас, звертають на себе увагу певні недоліки названої праці, як то верхня хронологічна межа – 1953 р., смерть Й. Сталіна. Ця подія жодним чином не позначилася на розвитку фізичної

культури та спорту. Всі радикальні зміни в цій сфері відбулися за його життя. Тобто, науковець пішов за політичною історією, не побачивши (не зрозумівши) внутрішньої логіки розвитку досліджуваного ним явища. Цим можу пояснити і його тезу, про те, що "Перші перемоги радянських спортсменів на світовій арені показали керівникам держави ще один шлях до зміцнення міжнародного авторитету СРСР, можливості використання великого спорту у якості потужної ідеологічної зброї" [27]. Навпаки! Саме усвідомлення керівництвом країни можливостей використання спорту як засобу ідеологічної боротьби і стало причиною того, що у перші повоєнні роки змінилася парадигма його розвитку, як наслідок – секції по видах спорту стають (ім дозволили стати) членами міжнародних федерацій у другій половині 1940-х років, а радянські спортсмени змогли брати участь в Олімпійських іграх.

Фахівці в галузі фізичного виховання і спорту в своїх дисертаційних дослідженнях також звертають увагу на історичні аспекти того чи іншого виду спорту, становлення системи олімпійського спорту тощо. Останніми роками ними було захищено чимало праць, в яких ідеться виключно про історію фізичного виховання та спорту – О. Литвин; Мухаммад, Саїд Масрі; І. Павлюк; В. Томашевський [28]. У цих дисертаціях зібрано цікавий фактологічний матеріал, однак брак фахової історичної підготовки не завжди дозволяв їм вірно оцінити ті чи інші явища. Зокрема, з'ясовуючи історичні передумови сучасної системи фізичного виховання О. Литвин відзначає, що "паралельно со Всеобучем уже в 1918 г. в організацію работы по военизированной физической подготовке молодежи включился комсомол, который начал активно развивать сеть военно-спортивных клубов, направлять своих представителей в качестве политруков в центры допризывной подготовки контролировать деятельность инструкторов по спорту, пресекать контрреволюционную агитацию. [...] Одновременно совершенствовалась система физического воспитания в высших и средних учебных заведениях. С каждым годом возрастала роль физического воспитания как фактора воспитания коллектива и всесторонне развитой личности" [29]. Як у "кращих" радянських традиціях ніякої конкретики, не названо жодного військово-спортивного клубу, цілу "сеть" яких нібито створив комсомол. У розділі присвяченому міжвоєнному періоду Україна не згадується взагалі. Вся фізкультурна діяльність, як бачимо з дисертації, обертається навколо ГПО, а спорту наче й не існує.

Багато маловідомих фактів з історії розвитку гандболу на українських теренах наводить у своїй праці І. Павлюк. Цілий розділ присвячено міжвоєнному періоду, в якому авторкою детально висвітлюється піднята проблема, але! Просто такі недоречна ситуація з посиланнями на джерела. Зокрема, на сторінках 84-89 є цікаві матеріали по історії гандболу

в Україні та жодного посилання! Хоча наводяться важливі статистичні відомості: кількість команд, кількість людей, які займалися гандболом, прізвища переможців; називаються міста, де культивувався гандбол. Природно, що виникає запитання: наскільки можна довіряти наведеним даним? Вважаємо, що в цьому прикладі можна говорити не про якийсь злий умисел, а про брак історичної підготовки (що є об'єктивним), який знижує наукову цінність цікавої роботи.

У пострадянській Росії було підготовлено півтора десятка дисертаційних досліджень, присвячених історії спорту, фізичного виховання в СРСР у 1920–1950-ті роки, захищених лише з історичних наук. І ще стільки ж, як мінімум, з педагогічних. При цьому, виявились дві характерні проблеми: по-перше, деякі студії підготовлені фаховими істориками, для яких спорт – це лише предмет вивчення і не більше, він не є для них життям, їх інтересом. Їх цікавить підготовка й успішний захист дисертації. Тому це, загалом непогані роботи, але їх автори досить поверхово підійшли до існуючих проблем фізичної культури та спорту, не завжди розуміючи їх внутрішню сутність, детермінацію, причинно-наслідкових зв'язків. Наприклад, О. Агеєв у своїй дисертації зазначив, що “в 20-х годах начала складываться советская система физического воспитания, где основным направлением были провозглашены физическое совершенство, воспитание гармонически развитой личности, подготовленной к трудовой деятельности и защите Родины” [30]. Автор, на наш погляд, некритично, в одне визначення об'єднав усі принципи, які справді стали характерними для системи радянського фізичного виховання, але в різні часові проміжки. Більше того, в 20-ті роки не могла ще скластися система радянської фізкультури, оскільки саме в ці роки лише дискутувалися її основні принципи, визначалися її пріоритети – вона саме проходить процес становлення, а “физическое совершенство” взагалі не на часі. А далі він зазначив, що “народный комиссар здравоохранения и председатель Высшего совета физической культуры Н. А. Семашко выдвинул лозунг “Физкультура – 24 часа в сутки”, – подразумевая под этим не только занятия спортом, но и соблюдения правил гигиены” [31], із чим неможливо погодитися, оскільки М. Семашко якраз і говорив лише про гігієну, прищеплення людям найелементарніших гігієнічних правил, а до спорту він ставився дуже обережно. Часто дослідник повторює радянські кліше на зразок “Переход низовых коллективов физкультуры от кружковой формы на секционную и перестройка физкультурного движения по производственному принципу, способствовали укреплению первичного физкультурного звена, росту массовости, сплочению физкультурников на спортивной арене, а также и достижению ими трудовых успехов”, навіть не намагаючись підтвердити цю тезу хоча б одним фактом.

По-друге, деякі дослідження хибують на описовість подій, нанизування відомих фактів, уникання характеристики політичного режиму. Зокрема, у кандидатській дисертації С. Толстого "Власть и массовый спорт в СССР (на примере истории советского футбола в 1930–1950-е годы)" [32] не показано взаємозв'язок тоталітарної системи і спорту, взагалі немає такого вислову хоча б у якійсь м'якшій формі. Він жодним чином не характеризує тодішню політичну систему, не згадує про репресії, окрім цитати зі спогадів М. Старостіна, дуже м'якої й обтічної. Тобто його дослідження спорту в СРСР існує як би поза політичною системою, поза історичним контекстом. Хоч він і пише, що футбол є частиною ідеології, але обґрунтовано це дуже поверхово: міжнародні зустрічі є засобом популяризації СРСР за кордоном.

Відтак, наведені вище наукові розвідки не позбавлені вад, їм притаманна не завершеність – подана загальна послідовність подій, натомість висновків, перспективних тенденцій у них не представлено. Ще однією особливістю цих історичних праць, у чому вони повторюють радянські зразки – акцентція уваги на створенні управлінських структур. Під це підводили і періодизацію. У нашому випадку це: заснування Всесоюзного ВРФК у 1918 р., далі – створення ВРФК у 1923 р., Всесоюзного комітету у справах фізкультури і спорту при РНК СРСР у 1936 р., створення федерацій у 1940-х роках і т.д. У такий спосіб ніби нав'язується думка, що без централізації та державного керівництва існування фізичної культури неможливе.

Аналіз українських дисертаційних досліджень свідчить про ігнорування фізкультурної проблематики більшістю вітчизняних істориків. Скоріше винятком, ніж правилом виступає докторська дослідження О. Даниленка в якій він, аналізуючи відносини УСРР із європейськими країнами у соціальній, економічній та культурній сферах упродовж 1919–1929 рр., розкриває і спортивний аспект цих стосунків [33]. У нього спортивна складова є не принагідно згаданим набором фактів, що доповнює той чи інший подієвий ряд, а повноправним предметом історичного наукового пошуку.

У певному ігноруванні фізкультурно-спортивної проблематики проглядається наслідування радянській практиці розглядати цю сферу як щось другорядне, неважливе. Натомість, задіяність у неї мільйонів людей, які творили окрему субкультуру й були зразком для наслідування інших мільйонів, свідчить про помилковість такого підходу. Картина українського повсякдення тих років без включення в неї фізичної культури та спорту буде не повною й не об'єктивною.

Висновки. Таким чином, огляд вітчизняної та зарубіжної історіографії свідчить, що основний масив опрацьованої літератури – це або науково-популярні роботи, або підручники. Це дає підстави стверджувати: на

сьогодні наявна сукупність знань щодо фізкультурно-спортивної сфери підрадянської України 20-40-х років потребує належного переосмислення, відповідного теоретико-методологічного обґрунтування в контексті історичної науки. Нині не існує комплексного спеціального дослідження державної політики в галузі фізичної культури та спорту в Україні цього періоду.

Використана література:

1. Чернова С. М. Розвиток фізичної культури і спорту в Українській РСР. – К.: Товариство для поширення політичних і наукових знань Української РСР. – К., 1959. – 45 с.
2. Теппер Ю. М. "Комсомол и физкультурное движение в Украинской ССР". – К.: Общество по распространению политических и научных знаний Украинской ССР, 1961. – 60 с.; Теппер Ю. М. Україна на спартакиадах. – К.: "Здоров'я", 1972. – 127 с.
3. Бунчук М. Ф. Організація фізичної культури. – К.: Вид-во "Вища школа", 1970. – 294 с.
4. Кулик В. В. Від всеобучу до світових рекордів (Історія розвитку фізкультури і спорту на Україні): нарис / В. В. Кулик. – К.: "Здоров'я", 1971. – 183 с.
5. Пангелова Н. Є. Історія фізичної культури: навчальний посібник / Н. Є. Пангелова. – К.: Освіта України, 2007. – 288 с.; Солопчук М. С. Історія фізичної культури: навчальний посібник / М. С. Солопчук. – Кам'янець-Подільський, 2001. – 235 с.; Філь С. М., Худолій О. М., Малка Г. В. Історія фізичної культури: навчальний посібник / С. М. Філь, О. М. Худолій, Г. В. Малка. – Х., 2003. – 158 с.
6. Пангелова Н. Є. Історія фізичної культури... / Н. Є. Пангелова. – С. 176-194.
7. Філь С. М., Худолій О. М., Малка Г. В. Історія фізичної культури: навчальний посібник / за ред. проф. С. М. Філя. – Харків: "ОБС", 2003. – С. 109.
8. Stanisław Zaborniak. Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939) / Stanisław Zaborniak. – Wydawnictwo uniwersytetu Rzeszowskiego. Rzeszów, 2007. – 543 s.
9. Stanisław Zaborniak. Kultura fizyczna ... / Stanisław Zaborniak. – С. 243, 460, 463.
10. Stanisław Zaborniak. Kultura fizyczna ... / Stanisław Zaborniak. – С. 268.
11. Белих М. О., Богачик З. П., Синицький З. П. Легкоатлетика України / М. О. Белих, З. П. Богачик, З. П. Синицький. – К.: "Здоров'я", 1971. – 182 с.
12. Димов Я. М. "От боли голос хрипнет" / Я. М. Димов. – К.: Логос, 2006. – 320 с.: ил.
13. Драга В. В., Кравцов П. Н. Тяжелоатлетика Украины / В. В. Драга, П. Н. Кравцов. – К.: "Здоров'я", 1985. – 176 с.: ил.
14. Ермаков С. С. Волейбол Харьков: 1925–2000 гг. факты и комментарии / С. С. Ермаков. – Харьков: ХГАДИ, 2004. – 372 с.
15. Кириченко Т. Г., Пронтенко К. В., Пронтенко В. В. Історія гирьового спорту: навчальний посібник / Т. Г. Кириченко, К. В. Пронтенко, В. В. Пронтенко. – Житомир: "Полісся", 2006. – 184 с.
16. Миленький В., Белокопытов Г., Турчина З. Українському гандболу 100 лет! / В. Миленький, Г. Белокопытов, З. Турчина. – К.: ВАТ "Поліграфкнига", 2009. – 158 с.
17. Сушко Р., Волошин А. Жіночий баскетбол України. Аналітичний погляд крізь призму БК "Динамо" Київ. / Р. Сушко, А. Волошин. – К.: "МП "Лесь", 2012. – 252 с.
18. Кириченко Т. Г., Пронтенко К. В., Пронтенко В. В. Історія гирьового спорту... / Т. Г. Кириченко, К. В. Пронтенко, В. В. Пронтенко. – С. 126.
19. Бака М. М. Подвиг во имя Родины, во славу спорта / М. М. Бака. – К.: Пошуково-видавничее агенство "Книга Пам'яті України", 2005. – 192 с.
20. Грот Ю. І., Александров Ю. В. "Динамо". Годы побед и свершений. 1924–2004 / Ю. І. Грот, Александров Ю. В. – Х.: "Трипур", 2004. – 368 с.; Іващенко Б. М. "Зірки чернігівського спорту" / Б. М. Іващенко. – Чернігів: РВК "Десянська правда", 1998. – 56 с.; Грот Ю., Жикол Н. Приз. Спортивная доблесть предместья / Ю. Грот, О. Жикол, Н. Приз. – Харьков: "Золотые страницы", 2011. – 512 с.; Т. В. Егоренко, В. И. Скороменко, В. И. Спажук. Донецкий спорт с трамплина славных лет / Т. В. Егоренко, В. И. Скороменко, В. И. Спажук. – Донецк: "Донецчина", 2003. – 128 с.; А. И. Кудренко, Г. Ю. Сапожников. Физическая культура и спорт на Сумщине / А. И. Кудренко, Г. Ю. Сапожников. – Сумы

- МКИПІ "Мрія", 1992. – 96 с.; *Володимир Студінський*. На спортивних аренах (Сторінки історії малинського спорту) / Володимир Студінський – Малин, 1996. – 79 с.; *Іван Михайлович Чуканов*. Горловка спортивная / Иван Михайлович Чуканов. – Донецк : Облполиграфиздат, 1991. – 108 с.
21. *Олейник Н. А., Грот Ю. И.* История физической культуры и спорта на Харьковщине. (Люди, годы, факты. 1874–1950 гг.). – Т. 1. / Н. А. Олейник, Ю. И. Грот. – Харьков : ХДАФК, 2002. – 376 с.
  22. *Барчуков И. С.* Физическая культура и спорт: методология, теория, практика : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И. С. Барчуков, А. А. Нестеров ; под общ. ред. Н. Н. Маликова – 3-е изд., стер. – М. : Издательский центр "Академия". – 2009. – 528 с.; *Б. Р. Голощапов*. История физической культуры и спорта / Б. Р. Голощапов. – М. : Изд. центр "Академия", 2011. – 320 с.; *Платонов В. Н., Гуськов С. И.* Олимпийский спорт : учебник [в 2 кн.]. – К. 1. / В. Н. Платонов, С. И. Гуськов. – К. : Олимпийская литература, 1994; *Роберт Эдельман*. Серьезная забава. История зрелищного спорта в СССР / Роберт Эдельман. – М. : Советский спорт, 2008. – 400 с.
  23. Український спорт: Показчик книжкових видань з фізичного виховання та спорту в Україні (1922–1941) / уклад та авт. передм. О. Вацеба; наук. ред. Б. Якимович. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – 120 с. : іл.
  24. *Суник А.* Очерки отечественной историографии истории физической культуры и спорта. / Александр Суник. – М. : Советский спорт, 2010. – 616 с.
  25. *Бака М. М.* Организационно-методические основы развития физической культуры и спорта в республике (на материале Украинской ССР). – М., 1990; *Бирюк В. А.* Исследование особенностей и перспектив развития спортивной гимнастики в Украинской ССР (опыт системного подхода). – К., 1975; *Бунчук М. Ф.* Основные этапы развития физической культуры в колхозах Украинской ССР (в годы довоенных пятилеток). – М., 1954; *Герц Н. И.* Развитие физического воспитания в общеобразовательных школах западных областей Украинской ССР (1939–1972 гг.). – К., 1974; *Гонжа Н. Т.* Развитие физической культуры и спорта на Советской Буковине (1940–1970 гг.). – Черновцы, 1976; *Гошко М. А.* Физическая культура и спорт в условиях социалистического строительства в западных областях Украины. – К., 1976; *Ландарь А. М.* Развитие физической культуры как составная часть культурной революции в период перехода от капитализма к социализму (на материалах Украинской ССР). – М., 1975; *Прядченко В. Ф.* Физическая культура и спорт на Прикарпатье (1917–1956 гг.). – М., 1972; *Семибратский Б. А.* Спортивная пресса Украины в борьбе за выполнение партийных решений о дальнейшем развитии физической культуры и спорта (1966–1972). – Минск, 1975; *Теннер Ю. Н.* Развитие физкультурного движения в Украинской ССР (1917–1959 гг.). – М., 1965; *Трофимик Б. Е.* Развитие физической культуры и спорта в западных областях Украины за годы советской власти (1939–1972 гг.). – Львов, 1973; *Старков В. А.* Физическая культура Древней Руси. – К., 1991; *Суник А. Б.* Становление и развитие в СССР истории физической культуры как науки (1917 – середина 80-х годов). – М, 1987.
  26. *Грідін А. М.* Фізкультурно-спортивний рух у Донбасі (1943–1953 рр.) : автореф. дис. ... канд. истор. наук. – Специальність 07.00.01 – Історія України / А. М. Грідін. – Донецьк, 2013. – С. 10.
  27. Там само.
  28. *Литвин А. Т.* Исторические предпосылки и теоретико-методологические основы современной системы физического воспитания : дис. ... канд. наук по физ. восп. и спорту / А. Т. Литвин. – К., 2007. – 207 с.; *Мухаммад, Саид Масри*. Исторические предпосылки и организационно-методические основы подготовки спортсменов к олимпийским играм : дис. ... канд. наук по физ. восп. и спорту / Мухаммад, Саид Масри. – К., 2005. – 182 с.; *Павлюк И. С.* Организационные основы развития игровых видов спорта в Украине (на примере гандбола) : дис. ... канд. наук по физ. восп. и спорту / И. С. Павлюк. – К., 2008. – 188 с.; *Томашевский В. В.* История и тенденции развития программы современных олимпийских игр : дис. ... канд. наук по физ. восп. и спорту / В. В. Томашевский. – К., 2002. – 161 с.
  29. *Литвин А. Т.* Исторические предпосылки и теоретико-методологические основы современной системы физического воспитания : дис. ... канд. наук по физ. восп. и спорту / А. Т. Литвин. – К., 2007. – С. 50–51, 54
  30. *Агеев А. В.* Развитие физической культуры и спорта на Ставрополье в первой половине XX в. : дисс. ... канд. истор. наук / А. В. Агеев. – Ставрополь, 2005. – С. 56
  31. Там само. – С. 59.
  32. *Толстой С. С.* Власть и массовый спорт в СССР (на примере истории советского футбола в 1930–1950-е годы) : дисс. ... канд. истор. наук / С. С. Толстой. – М., 2009. – 238 с.